

BULGARİSTAN TÜRKLERİ HALK EDEBİYATINDA AĞITLAR

İslâm Beytullah ERDİ

Özet:

Bulgaristan Türklerinde ağıt türüne örnek verilmiş ve bazı ağıtların tarihî zemini açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: ağıt, Bulgaristan Türkleri.

Abstract:

This article gives some information on the background of elegies recited among the Turks of Bulgaria.

Key words: elegy, Turks in Bulgaria.

Yıllardan beri Türk dünyası birliğinden korkan bazı yabancı siyaset ve bilim çevreleri, yeryüzünün çeşitli bölgelerinde yaşayan Türk kökenli halkların, kendi edebiyatlarındaki ortak unsurları araştırma, geliştirme, kaynaştırma gibi çalışmalarını “Pantürkist akımı” olarak nitelerler. Türk Halk Edebiyatı ürünlerinden “Kerem ile Aslı”, “Koroğlu”, “Genç Osman” gibi birçok efsanenin ya da destanın Bulgaristan’da veya Türkmenistan’da bilinmesinin Pantürkistlikle ne alakası olabilir? Bu çevreler öyle düşünse dursunlar, gerçek olan, Türk halk edebiyatının ululuğudur. Onun, yeryüzünün en eski edebiyatlardan biri oluşu ve dünya kültürü içinde boşluğu doldurulmaz yeridir.

Benim sözümlerim Bulgaristan Türkleri halk edebiyatında ağıtlara aittir. Bilindiği gibi ağıt, sözlük anlamına göre, çeşitli nedenlerle fani dünyayı terk etmiş kişilerin ardından, onları yücelten ve belli makamda söylenen manzum eserlerdir. Ağıtlar, aşk türküleri, askerlik türküleri, eşkıya, iş türküleri gibi bir türkü türü olup onlara ölüm türküleri de denilebilir. Başka kültürlerde de ağıtlar vardır. Anglosaksonlarda ölen

bir kimse için duyulan acıları anlatan şiire, manzum şeklinde anlatılan öyküye ağıt anlamına gelen ballad, elegy ya da requiem derler. Divan şiirinde ise bu eserlere mersiye denildiğini de biliriz.

Bulgaristan Türkleri halk edebiyatı 19. yüzyıldan beri yerli ve yabancı birçok halk bilimi araştırmacılarının yoğun inceleme konusu olmuştur. Bu hususta Macar Ignas Kunos, Gyula Nemet, Rus V. I. Radlov, V. Smirnov, Bulgar M. Arnaudov vb. yabancı bilim adamlarının yanı sıra filoloji bilimleri doktoru Rıza Mollaoğlu, Prof. Dr. İbrahim Tatarlı, Beytullah Şişmanoğlu, Muharrem Tahsin, Doç. Dr. Hayriye S. Yenisoy, Yusuf Kerim, Salih Baklacı gibi Bulgaristan Türk aydınlarının da hizmetleri büyüktür. Gelecek nesillere gerek kendi kültürlerini öğrenebilmeleri, gerekse araştırmalarını sürdürebilme açısından temel kaynak teşkil edecek değerli eserler bırakmışlardır. Buna rağmen bu zengin kültür hazinesinin tam olarak araştırıldığını, incelendiğini kabul etmek mümkün değildir. Bu araştırmalar genellikle atasözleri, maniler, türküler ve bilmeceleri kapsamaktadır.

Ağıtlar, bir türkü türü olduğu içindir ki, Bulgaristan Türkleri arasında yaygın olan ve sayıları pek fazla olmayan türkü, ağıt olarak nitelendirilmekte ve incelenmektedir.

Yaşlı insanların rivayetlerine göre eski dönemlerde para karşılığında ölülerin ardından ağlayacak, sızlayacak, acılı türkü söyleyecek kişiler tutulmuş. Örf ve âdetlerimizi bilmeyen bazı Bulgarlar böyle bir geleneği hâlâ sürdürmekte olduğumuzu sanırlar ve bunu tartışma konusu yaparlar. Biz Türkler de Bulgarlar için aynı şeyi düşünürüz. Bu söylentiler geçmiş yıllarda Bulgaristan Türkleri geleneklerinde klasik anlamda ağıt yakmanın var oluşunu işaret etmektedir.

Bugün Bulgaristan Türklerinin ağıt diye kabul ettiği ve söylediği halk edebiyatı ürünleri, söyleme kaideleri ve kafiye düzeni bakımından değil de, içerik olarak ağıt unsurları taşımaktadırlar.

Ağıt olarak kabul ettiğimiz “Arda Boylarında” türküsü, birbirlerine kavuşamayan iki sevgili olan Selime ile Recep’in trajik aşk öyküsüdür. Olay, rivayete göre 1900’lu yılların başında, Arda Irmağı dolaylarında bir köyde geçer. Recep, fakir bir ailenin evladıdır. Babası “başlık parası” verebilecek bir durumda değildir. Gözünü para bürüten Selime’nin babası, kızının duygularını hiçe sayarak, onu zenginliğiyle bilinen Kara Durhan ile evlendirmek ister. Her şey görüşülmüştür; düğüne kalkışılır. Fakat Selime’nin gönlü yaralıdır ve bedeninin o sıcacık yerinde Recep’ten başka kimseye yer yoktur. Ona göre “Kara Durhan bir kanlı meşe, Recep ise bir top menekşedir.” Düğün arifesi sabahı, henüz şafak sökmeden Recep’e varır: “Kalbimde sadece sen varsın; sensiz yaşamak haram bana. Al beni.” diye gözyaşlarıyla yalvarır. Kara Durhan’ın karşısında kendini güçsüz bulan ve yöre, aile geleneklerine uymayı yeğ tutan Recep: “Sözün kesilmiş, yarın gelin alayı gelecek, seni alamam!” diye cevap verince kız büsbütün yıkılır ve ne yapacağını şaşırır.

Arda boylarında
Ben kendim gittim.
Kendimi atmaya
Çok hesap ettim.

dizelerinden, Selime'nin Arda sahiline giderek acılarıyla, duygularıyla baş başa kaldığı anlaşılır. Receptsiz yaşamının anlamsızlığını düşünerek ölmeye karar verir. Kendini ırmağın azgın ve soğuk dalgalarına bırakır. Bu feci ölüm anında bile hayalinde hep Recep dolaşır:

Arda kenarına
Düşünüp gittim.
Dalgalar burdukça
Can telef ettim.

Uyu uyan Ercebim
Senin olayım.
Dalgalar üstünde
Gelin olayım.

der. Gönlü yaralı Selime'nin niyeti, Recep'e sanki malum olmuştur... Gider, azgın dalgalarla boğuşur, Selime'yi kurtarmaya çalışır, fakat muvaffak olamaz. O da Arda'nın sularında boğularak can verir.

Aşkları uğruna canlarını feda eden; cehalete kurban giden bu iki gencin öyküsü seksen iki dörtlükten ibarettir. Ağıtı yakan Selime'dir. Annesine, kardeşlerine karşı duyduğu acı içini yakar. Bahtsızlığına, babasının sebep olduğunu düşünür, onun şahsında aşkının katilini görür, beddua eder:

Arda boylarında
Potin izleri.
Görmesin katil bubam
Cennet yüzleri.
Mısralarıyla ağıt son bulur.

Folklor ürünlerinin yaratıcısı halk olduğu için, çeşitli tarih dönemlerinde ve toplum düzenlerinde, o kendi hayatını, çekilerini, beklentilerini, toplum olaylarına karşı davranışlarını dile getirmiştir. Onlarda, tarihî olay ve ortamların, halkın ruhunda ve hafızasında bıraktığı izleri görmek mümkündür. Folklor, kronolojiye dayalı tarih değilse bile, gerçek tarihsel olayların sanatsal yankısı, sanatsal yorumudur.

Zayıflayan Osmanlı Devleti'ni yıpratmak amacıyla Bulgarların başlattığı Haydut Harekâtı, 19. yüzyılın sonralara doğru daha da genişlemiştir. Türk ahali, güya bağımsızlık mücadelesi veren bu haydut çetesinden çok zulüm ve zarar görmüştür. Çeşitli yörelerde birçok Türk'ün evi basılarak, malı mülkü gasp edilmiş, yakılmış; dağa kaçırılanlar olmuş; kızların, kadınlarının namusuna tecavüz olayları yaşanmıştır. "Altınlı Fesimi Haydutlar Aldı" benzeri bir olayı dile getiren bir ağıttır. Bunun hem hikâyesi, hem de ezgisi ülkenin dört bucağında bilinmektedir. Dağlara kaçırılan kız, Ali Bey'in kızıdır. Acısını, ıstıraplarını anlayabilecek biricik kişi annesidir. Hayalen onunla dertleşir. Her beytin "Canım anneciğim" diye bitmesi, kuşkusuz üzüntüsünün,

çaresizliğini ifade eder. Ağıttan haydutların kızı kuyudan su çekerken kaçırdıklarını, sorgulandığını; belli bir zaman kendileriyle birlikte yaşamak mecburiyetinde bırakıldığını öğreniyoruz. Dolaylı da söylenmiş olsa: “Haydutların çantaları canım anneciğim/ Yastığım oldu./ Yerdeki kazallar canım anneciğim/ Fistanım oldu” beyitlerinden haydutların masum kızın namusuyla da oynadıkları anlaşılmaktadır. “İlanaya düşman geldi, Yetmiş iki kız aldı” ağıtı da bu motifler arasında yer almaktadır.

Tarihte “93 Harbi” diye geçen Rus-Türk Savaşı’ndan sonra Balkanlarda siyasi dengeler bozulmuş ve Bulgaristan Türkleri Bulgar şovenlerinin baskı ve intikam eylemlerine maruz kalmıştır. Balkan savaşlarında da birçok köy ve kasaba tahribata uğramış, yağmalanmış, binlerce insanımız hayatını kaybetmiş, bir o kadar da kadın dul, çocuk yetim kalmış, birçok aile ana vatan yollarına düşmüştür. “Paşa Cami Avlusunda”, “Veremli Kız”, “Ah Bu Muhacirlik” gibi ağıtlar, o dönemin insan ve toplum bilincinde uyandırdığı duygu ve düşünceleri dile getirir. Halk ozanı şöyle diyor: “Ankara’dan beri duman бүрүдү/ Muhacirlerin pırtıları suda çürüdü.”

1920’li yıllarda Bulgar ordusunda “inşaat birlikleri” oluşturulmuştur. O zamandan bu yana Türk gençleri, meslekleri ne olursa olsun askerliğini bu birliklerde ifa ederler. Kerestecilikte, kara, demiryolu fabrika, mesken siteleri gibi inşaatlarda çalıştırılır ve komutanlarından köle muamelesi görürler. Gençlerin bu birliklerdeki çilesi de ağıtlara, türkülere konu olmuştur. “Kazarma Başında” yani “Kışla Başında” ağıtı bunlardan biridir. Ağıtta, bu birliklerdeki askerlerin ağır yaşam ve çalışma koşulları şöyle dile getirilmiştir.

Kazanma başında / Al yeşil fener.
Üstümüze ateş düştü / Ne zaman söner.

Ben gurbette ölürsem / Kim yıkar beni,
Yağmur yağar, seller akar / Sel yıkar beni,
Ben gurbette ölürsem / Kim gömer beni,
Çayır- çimen büyür de / Otlar gömer beni,

Totaliter rejimin, Türklerin adlarını Slav-Bulgar adlarıyla değiştirerek; dillerini, dinlerini örf ve âdetlerini yasaklayarak millî benliklerini yok etmeye yönelik uygulamaları hakkında bağrında derin yaralar açmıştır. Rejimin uygulamalarına karşı çıkan binlerce Türk, toplama kamplarına ve Türklerin oturmadığı yörelere sürgün edilmiştir. Doğal olarak bu olay folklorumuza da yansımıştır. Zulümle özdeşleştirilen Belene Kampı “Belene Dedikleri” ağıtta şöyle anlatılmaktadır:

Belene dedikleri,
Cehennemdir, cehennem.
Babam, ben görmeden gitti,
Şimdi de ölmüş anam.

Buraya kadar yazdıklarımla, folklor ürünlerinden olan ağıtların Bulgaristan Türkleri halk kültüründe, çeşitli tarihsel olayları yorumlama açısından ne kadar önemli

yer tuttuğunu açıklamaya çalıştım. Sonuç olarak belki de şunu söylemek gerekir. Folkloru, tarihin sanata yansıması olarak kabul ediyorsak onu daha da derinlemesine araştırmayı, incelemeyi, toplayıp gelecek kuşaklara taşımayı her aydın kendine görev saymalıdır.